

RECENZII ȘI NOTIȚE BIBLIOGRAFICE REVIEWS

Pr. Porphyrios Georgi, *Înviere și viață. Eshatologia în învățătura Sf. Grigorie Palama*, traducere de Diac. Dr. Ștefan Toma, Ed. Andreiana, Sibiu, 2015, 240 p., ISBN 978-606-8602-33-2

„Însemnatu-s-a peste noi lumina feței Tale, Doamne!” (Ps. 4, 6). Cu siguranță stihul rostit de „Duhul Sfânt prin gura lui David” este cea mai bună caracterizare care poate însoți această lucrare deosebită, remarcabilă prin adâncimea temei abordate, prin modalitatea de expunere a gândirii autorului, prin structura și, nu în ultimul rând, prin limbajul foarte concentrat și profund teologic. Este vorba de teza de doctorat în teologie a părintelui Porphyrios Georgi, susținută la catedra de Teologie Dogmatică a Facultății de Teologie a Universității „Aristotel” din Tesalonic, în anul 2007, sub îndrumarea profesorului Dimitrios Tselengidis. Publicată trei ani mai târziu, ea s-a dovedit a fi un reușit demers de sistematizare a învățăturii eshatologice a Sfântului Grigorie Palama.

Porphyrios Georgi este o remarcabilă figură pe scena teologiei ortodoxe contemporane, evidențiindu-se de-a lungul timpului prin intensa sa activitate universitară și editorială. În anul 1994 obține la Universitatea Americană din Beirut, Liban, diploma de licență în Artă și Limba și literatura arabă, iar în 1999 finalizează și cursurile de masterat în același domeniu, la aceeași instituție. Trei ani mai târziu (2002) devine licențiat în Teologie al Universității Balmand, iar în 2007 își susține teza de doctorat cu titlul „Dimensiunea eshatologică în învățătura Sfântului Grigorie Palama: o abordare sistematică”. Cariera sa universitară se dezvoltă rapid și, după ce predă ca Visiting Professor la mai multe universități (printre care „Aristotel” din Tesalonic, „Sf. Andrei Șaguna” din Sibiu sau „Dumitru Stăniloiaie” din Iași), devine profesor asociat de Teologie Dogmatică al Facultății Balmand a cărui decan este în prezent¹.

Acesta a reușit să abordeze și dintr-o perspectivă academică textele Sfântului Grigorie Palama, care reprezintă o provocare pentru mediul duhovnicesc, dar și pentru cel teologic datorită bogăției și profunzimii temelor Sfântului Arhiepiscop al Tesalonicului. Influența acestuia asupra spiritualității și teologiei ortodoxe este colosală, iar în contextul vieții sociale de astăzi, interpretarea sa poate deveni salvatoare de suflete (p. 9).

Învățătura Sf. Grigorie Palama, precum este expusă aici, nu poate fi despărțită de două principii: nădejdea în moștenirea făgăduinței (a Împărăției lui Dumnezeu) și lumina (taborică) ca lucrare necreată a dumnezeirii, diferită de ființa lui Dumnezeu,

¹ <http://theology.balamand.edu.lb/index.php/faculty/faculty-cv/father-porphyrios-fadi-georgi>, data accesării: 30.03.2015.

Recenzii

care este cu totul imperceptibilă, incognoscibilă și inaccesibilă firii umane create. Aceste două direcții de dezvoltare creează cadrul în care episcopul isihast al Tesalonicului își definește teologia eshatologică, temă abordată de această lucrare, al cărei titlu confirmă capacitatea și profunzimea gândirii teologice a autorului, reflectată de ordinea termenilor: vorbim despre „Înviere și viață”, nu despre „Viață și Înviere”. Astfel, Pr. Porphyrios Giorgi ne proiectează încă înainte de a deschide cartea în viitorul veșnic, în viitorul prezent încă de pe acum ca arvună, adică în eshatologie. Succesiunea termenilor demonstrează faptul că nu învierea la care ajungem prin viață este scopul nostru, ci viața la care se ajunge prin Învierea în Hristos.

Remarcabilele calități ale Pr. Porphyrios sunt evidențiate și în structurarea conținutului. Mai întâi de toate, impresionant este faptul că în mai puțin de 200 de pagini de conținut efectiv, reușește, prin intermediul unui limbaj foarte concentrat, greu accesibil în multe locuri din pricina profunzimii teologice, să redea în mod complex o astfel de temă.

Scurta introducere realizează o familiarizare a cititorului cu eshatologia în Tradiția Ortodoxă, pornind de la modul ei de percepere în perioada Mântuitorului, a Sfinților Apostoli și până în contemporaneitate. Pentru aceasta sunt împărtășite concepțiile marilor Părinți ai Bisericii (Sf. Atanasie cel Mare, Sf. Vasile cel Mare, Sf. Ioan Gură de Aur), dar și ale unor teologi contemporani care au studiat învățătura palamită (episcopul sârb Atanasie Jevtitch, pr. John Meyendorff, Vladimir Lossky, pr. Ioannis Romanidis, prof. Nikos Matsoukas, prof. Ghe. Mantsaridis sau prof. G. Patronou).

Structurată în cinci capitole, gândirea părintelui Porphyrios, ne propune o abordare diacronică a eshatologiei în istoria mântuirii, dacă mi se permite o astfel de formulare, întrucât metatemporalitatea este o caracteristică definitorie a ei. Astfel, este prezentată mai întâi ca premisă a eshatologiei iconomia dumnezeiască (capitolul 1); moartea, inițial ca despărțire, dar în final ca unire cu Dumnezeu, izbăvire și nemurire (capitolul 2); arătarea pe Muntele Tabor a strălucirii firii umane îndumnezeite prin viața în Hristos (capitolul 3); pregustarea eshatonului prin viața bisericească, sub lucrarea Duhului Sfânt (capitolul 4) și așteptarea celei de A Doua Veniri a lui Hristos (capitolul 5). Finalul cuprinde câteva pagini cu rol de concluzie, pagini care sintetizează succint expunerea.

Pr. Porphyrios își organizează prezentarea, așa cum am precizat deja, folosindu-se de o cronologie, dar nu înțelegă în sens strict istoric, ci teologic, un diacronism teologic. Primul capitol debutează în nota caracteristică, oferind ca motto prologul Evangheliei după Ioan: „În El era viața, și viața era lumina oamenilor” (*In* 1, 4). Autorul expune pe parcursul primei părți o viziune asupra ce înseamnă viața Sfintei Treimi și descoperirea ei în creație. Această descoperire se realizează prin energiile necreate, care sunt primite de oameni, dăruind chipului asemănarea. Dobândirea lor are loc prin urmarea vieții Mântuitorului („*Cel ce crede în Mine are viață veșnică*” – *In* 6, 47). Viața veșnică este dăruită celor vrednici „ca asemănare după fire cu Dumnezeu, însă fără a se identifica cu firea”. Una este firea cea dumnezeiască, în timp ce această viață veșnică este un atribut „după fire” al lui Dumnezeu, și fiind după fire, este și aceasta necreată (p. 203). „Ceea ce vor moșteni cei vrednici nu este firea inaccesibilă și ființa lui Dumnezeu, ci harul dumnezeiesc și Împărăția dumnezeiască, care este o lucrare firească a lui Dumnezeu, care îl urmează în mod natural și e

observată în chip nedespărțit de El” (p. 52). Clarificând ce înseamnă viața, autorul trece la a expune iconomia dumnezeiască în Vechiul Testament și în cel Nou.

Ceea ce se opune acceptării Împărăției este moartea care se fundamentează pe distincția dintre viața ca lucrare/stare de fapt (caracteristică firii lipsite de judecată, dar însuflețite) și viața prin excelență (caracteristică ființelor raționale) (p. 89). Moartea, deci, nu are ființă în sine, fiind o plasare de bunăvoie în afara vieții (p. 90). Sf. Grigorie Palama vorbește, așadar, despre moartea sufletului care, „totuși, este nemuritor, deoarece existența lui nu este compusă; prin despărțirea de Dumnezeu rămâne într-o situație mult mai muribundă decât trupul” (p. 94). Iconomia morții lui Hristos nu seamănă cu forma morții umane, de vreme ce sufletul fără păcat, unit cu Izvorul Vieții, nu era posibil să moară. Fiul lui Dumnezeu a murit doar trupește, iar Sufletul S-a despărțit de Trup, fără să se separe de dumnezeire, ceea ce face posibilă Învierea și îndumnezeirea firii umane asumate, deci „moștenirea Împărăției Cerurilor, precum și puterea și posibilitatea de a-L imita pe El și de a-l învinge după dreptate pe începătorul răutății”. „Hristos este singurul care S-a arătat a fi liber între cei morți, deoarece a coborât în iad cu Duhul Cel Viu” (p. 104-105).

A treia parte a lucrării expune tema centrală care se evidențiază în învățătura eshatologică palamită: vederea luminii necreate și participarea la ea. El însuși afirmă că principala sa luptă teologică „nu a fost nici despre Dumnezeire, nici despre harul dumnezeiesc, ci despre lumina cea dumnezeiască și tainică, prin care Mântuitorul Iisus Hristos, când a strălucit pe Muntele Tabor, a făcut cunoscută viața veșnică și slava lui Dumnezeu, care e împărtășită sfinților și Bisericii, ca strălucire a firii dumnezeiești” (p. 115). Dar aceeași slavă care s-a descoperit Sf. Apostoli, s-a descoperit și profetului Moise în rugul aprins și pe Muntele Sinai, arătând astfel că atât sfinții Vechiului Testament, cât și cei ai Noului Testament se întâlnesc în lumina lui Hristos (Sf. Apostoli Petru, Ioan și Iacob, profeții Ilie și Moise se împărtășesc împreună de slava lui Hristos pe Muntele Tabor) (p. 204).

Penultimul capitol vizează Biserica și viața ei ca singur mediu de îndumnezeire a credincioșilor. „Eclesiologia Sfântului Grigorie Palama Îl prezintă pe Cuvântul lui Dumnezeu ca pe Cel Care la prima Sa venire a unit firea umană cu viața cea veșnică și dumnezeiască, și apoi revine, în Duhul Sfânt, în viața liturgică a Bisericii, înveșnicind fiecare ipostas uman, în funcție de cât de mult acesta se nevoiește pentru a deveni biserică a slavei atemporale și necreate a Sfintei Treimi” (p. 205). Participarea oamenilor la viața Bisericii prin Sfintele Taine, descrise de autor, reprezintă calea mântuirii.

Cartea se încheie, în mod firesc, cu un capitol dedicat așteptării arătării finale a Împărăției lui Dumnezeu. Sf. Grigorie Palama nu abordează în mod deosebit semnele și evenimentele premergătoare venirii Mântuitorului, ci se referă la profeții, hristoșii, învățătorii falși care vor fi primiți pe baza dorinței denaturate a oamenilor de a-L întâlni pe Dumnezeu (p. 181). Această întâlnire va avea loc însă când în Iisus Hristos vor învia toți oamenii, „fără însă a-i face pe toți vrednici de viața cea adevărată, în ciuda voinței lor” (p. 186). „Sensul judecății, la Arhiepiscopul Tesalonicului, se identifică cu descoperirea și dănuirea luminii necreate, ca manifestare a slavei dumnezeiești. Această descoperire a

Recenzii

luminii, ca judecată, este scopul întregii iconomii dumnezeiești” (p. 186). Nu este trecut cu vederea nici raportul dintre iad (ca intenție a omului de a fi în afara luminii, a comuniunii cu Dumnezeu) și rai (ca participare la lumina veșnică și necreată).

„Învățătura Sf. Grigorie Palama, ca și scrierile sale, rămân vii și elocvente, ca exprimare teologică și răspuns consistent la căutările omului contemporan” (p. 209).

După cum am mai precizat deja, limbajul folosit este caracteristic Sf. Grigorie Palama, „prin excelență teologic eshatologic”, ceea ce îngreunează lectura cititorilor nefamiliarizați cu noțiuni specifice sau cu teologia palamită, dar există și unele abordări prin prisma cărora se înlesnește înțelegerea textului. Astfel de exemple sunt analogiile dintre raportul viață/moarte și raportul lumină/întuneric sau explicarea modului în care omul are acces la lumina necreată a dumnezeirii, raportându-se la modul în care luna primește lumină de la Soare, fără a primi ceva din ființa acestuia.

„Înviere și viață” este o carte deschizătoare de inimi și minți, o carte care lărgeste perspectivele de înțelegere a lucrării lui Dumnezeu și oferă un imbold vieții duhovnicești a cititorului prin prezentarea într-un mod deosebit a bucuriei nepământești la care poate lua parte omul. Totul depinde de dorința noastră de a renunța la eul personal, la egoismul nostru care ne amăgește constant. Dar o astfel de lectură poate constitui un început.

Vlad-Andrei Fișcă

Antoine Arjakovsky, *The Way. Religious Thinkers of the Russian Emigration in Paris and their Journal, 1925-1940*, Translated by Jerry Ryan, Edited by John A. Jillions and Michael Plekon, Foreword by Rowan Williams, University of Notre Dame Press, Notre Dame, Indiana, 2013, 766p., ISBN 13: 978-0-268-02040-8, ISBN - 10: 0-268-0240-X

Această masivă carte are la bază teza de doctorat susținută (1998), iar apoi publicată în limba franceză (2002) de Antoine Arjakovsky, cercetător și profesor la Paris și la Lvov (Ucraina). Tema cărții este reprezentată de emigrația rusă și, mai ales, de cea mai impresionantă publicație a *intelighenției* ruse, revista *Puti* („Calea”).

Anul 1922, când V.I. Lenin a dat un decret de expulzare, trebuie să fie privit, pe lângă momentul distrugerii opoziției ierarhiei oficiale a Bisericii Ortodoxe Ruse, și ca momentul anihilării unei eventuale opoziții din partea intelectualității ruse. Se estimează că între anii 1920-1922, urmare a presiunilor regimului sovietic, între unu și două milioane de dizidenți au luat calea exilului, peste tot în lume, centrele cele mai importante fiind Sofia, Belgrad, Praga (supranumit „Oxfordul rus”), Berlin, Paris („capitala” diasporei rusești) sau New-York. Reprezentând elita intelectuală rusă, „prima mare emigrație din timpurile moderne” cuprindea în bună parte ofițeri de toate gradele din „Armata albă”, la care se adăuga însă și un însemnat număr de eminenți savanți, profesori, juriști, scriitori, teologi, jurnaliști, editori, ingineri și clerici – o forță culturală activă ce și-a adus, în ciuda dificultăților de tot felul specifice vieții în exil, o contribuție importantă în viața țărilor unde a găsit adăpost.